

Gerrit Bussink

Om de hete prei heendraaien

Gerrit Bussink in gesprek met Menno Hartman en Hanneke Marttin over ‘verbaal vertalen’

Gerrit Bussink (1944) studeerde Germanistiek in Amsterdam en was docent, literatuurcriticus, uitgever en redacteur bij radio en televisie voor hij fulltime vertaler van literatuur uit het Duits werd – van jeugdboeken tot hoorspelen, van toneel tot hedendaagse romans. Naast proza van Peter Handke, Uwe Timm, Thomas Bernhard en Hans Magnus Enzensberger vertaalde hij toneelwerk van Botho Strauss en Rainer Werner Fassbinder. Hij heeft een speciale werkwijze voor zijn vertalingen ontwikkeld: ze worden ingesproken en vervolgens uitgetikt. Zijn werk aan een hoorspel maakte die stap ooit logisch en met zijn ervaring als radiomaker was de technische drempel laag. Een interview over de voor- en nadelen van een vertaalwijze die sneller is én volgens de vertaler ‘een betere vertaling oplevert’. In 2015 ontving hij de Straelener Übersetzerpreis van de deelstaat Nordrhein Westfalen. Dit interview verscheen oorspronkelijk in Het schrijverhuis, de nieuwsbrief van het voormalige Fonds voor de Letteren (nu Nederlands Letterenfonds).

Om de hete prei heendraaien

Gerrit Bussink over ‘verbaal vertalen’

Volgens mij ben ik op dit moment de enige die ‘verbaal’ vertaalt. Vroeger deed Ernst van Altena het ook wel. Als ik een boek aangeboden krijg, verricht ik hetzelfde voorwerk als iedere andere vertaler. Ik lees de tekst twee keer voor dat ik aan de vertaling begin. Dan zonder ik me af om de eerste versie in te spreken op een kleine walkman. Want die eerste versie bepaalt de stijl, de toon, het ritme, de melodie van een tekst. Als je daar een constante voor wilt hebben, van het begin tot het eind, kun je het beste verder niets aan je hoofd hebben. Ik ga het liefst ergens in het buitenland zitten om daar zeven dagen in de week door te werken tot die eerste versie klaar is. Per dag spreek ik ongeveer een uur band in, dat zijn zo’n vijftien bladzijden. Het ritme van het inspreken is niet veel anders dan wanneer je de vertaling op de computer intikt, je moet ten slotte nadenken over wat je zegt. Deze tijd zit ook in de versprekingen, of in de correcties die je aanbrengt doordat je nog iets beters bedenkt en soms midden in een zin terug moet naar de vorige spreekpauze.

Het inspreken van een vertaling heeft wel het nadeel dat je niet vijf of tien pagina’s terug kunt om iets te corrigeren. Soms blijken bepaalde woorden bijvoorbeeld cruciale herhalingselementen te bevatten, daar lees je aanvankelijk vaak overheen. Mijn werkexemplaar staat om die reden altijd boordevol met markeerstrepen en aantekeningen in de kantlijn. Bij het inspreken markeer ik met een bepaalde kleur alles waarvan ik weet dat ik er een correctie aan moet brengen. Ook geef ik zo aan waar ik nog eens een tweede keer over moet nadenken en wat ik moet opzoeken. Ik wil hoe dan ook die stroom niet onderbreken tijdens het vertalen. Als de eerste versie af is geef ik de bandjes aan iemand die ze razendsnel kan uittikken. Ze doet dat met een dictafoon, die ze met pedalen kan bedienen. En het kost niks zeg ik altijd maar; vroeger was ik een kwart van de tijd aan het typen. Zeker als je met het ‘twee vingers-zoek-systeem’ werkt, zoals ik deed, maak je vaak typfouten en kost het tikwerk veel tijd. Die tijd kan ik nu doorvertalen. Daardoor kan ik meer werk aannemen, en heb ik meer inkomsten. Die extra inkomsten ben ik ongeveer kwijt aan het tik-werk. Maar het grootste voordeel is dat ik me nu echt op de creatieve kant van het vertaalwerk kan concentreren.

Het ambachtelijke werk

Nadat de banden zijn uitgetikt krijg ik een uitdraai en ga ik als het ware nog een tweede keer vertalen. De stijl en de toon staan, maar nu komt het ambachtelijke deel om de hoek kijken.

Met het vingertje langs het origineel en het vingertje langs mijn vertaling. Dat is nodig omdat je slordigheden hebt begaan, in de interpunctie zitten bijvoorbeeld

fouten. Iemand die de tekst voor je uittikt kan niet het verschil horen tussen bijvoorbeeld hem en hen of tussen ‘een net hemd’ en ‘een nethemd’ en zo zijn er veel van dat soort onduidelijkheden. Ook daarom is die tweede ronde heel belangrijk. Soms ontstaan er erg grappige vergissingen waarover we echt in een deuk liggen. Ik heb in gedachten wel eens twee keer over de zin ‘om de hete prei heen draaien’ heen gelezen.

In de tweede ronde los ik zoveel mogelijk op van wat ik heb aangetekend en daarna wordt het proces ongeveer hetzelfde als bij iedere andere manier van vertalen. Dingen die ik dan nog wil nazoeken, markeer ik met een tweede kleur. Met kruisjes in de marges geef ik aan wat ik de auteur wil vragen, en ik gebruik een minnetje als ik me afvraag of de auteur zich heeft vergist. In de allerlaatste etappe neem ik met de auteur dat lijstje door. Dat doe ik telefonisch omdat ik dan varianten wil doorspreken. Meestal duurt zo’n gesprek een uur of anderhalf. Tot slot gaan alle correcties van de tweede ronde terug naar de typiste. Daarna volgt nog een derde ronde voor de laatste correcties.

Hoorspel en genres

Ik denk dat deze manier van vertalen een betere vertaling oplevert, ja. Ik doe het niet alleen uit praktische overwegingen. Ik ben er ooit mee begonnen toen ik een hoorspel moest vertalen.

Zo’n tekst moet bekken. De auteurs moeten de tekst kunnen uitspreken zoals de auteurs in het hoorspel of toneelstuk in de originele taal die teksten uitspreken. De toegankelijkheid en de bruikbaarheid moet vergelijkbaar zijn. Ik had altijd de ervaring dat vertalers uit het Duits geneigd zijn de Nederlandse zinnen ingewikkelder te maken dan ze in het Duits zijn. Omdat in een Duitse zin de betrekkelijk voornaamwoorden bijvoorbeeld naast een geslacht ook nog de mogelijkheid tot verbuiging hebben, zijn er veel meer mogelijkheden de tekst begrijpelijk te maken. In het Nederlands kan ‘die’ in een zin soms naar drie zaken terugverwijzen. Duitse geschreven taal kan dus ingewikkelder zijn, de zinnen kunnen langer worden zonder dat de taalstructuur of de begrijpelijkheid minder helder wordt. Vertaal je een Duitse zin naar een Nederlandse met dezelfde volgorde en lengte, dan klopt die zin wel, maar het is geen zin die een Nederlandse schrijver zou gebruiken. Het gevaar ligt dus op de loer dat je te letterlijk gaat vertalen. Je krijgt dan stroevere teksten dan wenselijk is. Het streven is bij mij altijd dat de toegang tot de tekst van de lezer van de vertaling vrijwel identiek is aan de toegang die de lezer heeft in het Duitstalig gebied. Dus moet je ook cultuur meevertalen, of in dit geval wegvertalen; een zekere mate van gecompliceerdheid die de Duitse schrijver zich door het nauwkeuriger instrumentarium van zijn taal met gemak kan veroorloven, moet je er in het Nederlands vaak uithalen.

Spreek- en schrijftaal

Deze inspreekmethode werkt het best bij episch proza, bij boeken met een duidelijke vertellersstem. Ik vond het bijvoorbeeld heel goed werken bij *Dit is geen liefdeslied* van Karen Duve, een heel humoristisch boek, waarin de toon, een bepaalde ironie heel belangrijk is. Soms heb je het idee dat je er gewoon achteraan kunt praten bij zo'n vertaling. Maar ook bij zo'n boek hapert het vertalen wel eens en ben je anderhalf uur met een alinea bezig. Poëzie laat zich beslist niet 'verbaal' vertalen. Meer hermetische boeken of bepaald soort toneelwerk lenen zich er ook min der voor. Met een metrisch toneelwerk van Hölderlin gaat dat niet: daarvoor moet je binnen een zin al te veel puzzelen met het metrum.

Mijn ervaring na jaren inspreken is dat je verkeerde of halffoute zinnen wel kunt opschrijven, maar minder makkelijk uitspreken. En dat is precies de voorsprong die deze vertaalwijze oplevert. Daar staat het nadeel tegenover dat je geneigd bent tot spreektaal wat bij het vertalen van literatuur niet altijd – misschien bijna nooit – gewenst is. Daarom is de tweede vertaalronde heel belangrijk. Daarin vertaal ik ook werkelijk bijna voor de tweede keer. Inmiddels kan ik goed omgaan met dit voor- en nadeel. En ik hoor tegenwoordig vaak dat de stijfheid er uit is, iets wat je in Duitse vertalingen wel veel tegen komt. In mijn geval heb ik dus een stap vooruit kunnen doen in de kwaliteit van de vertaling.

Los van deze voor- en nadelen: ik geniet met deze methode veel meer van mijn werk, ik kan me zo meer op de creatieve kant ervan concentreren.